

ARCHÍVUM

FERENCZI SÁNDOR***A szuggesztió és a hipnózis pszichoanalízise***
(The psycho-analysis of suggestion and hypnosis)

(1912)*

Az én elképzelésem a szuggesztióban és hipnózisban szerepet játszó pszichés folyamatokról részben több éves orvosi gyakorlatom során szerzett személyes tapasztalaton, ám leginkább az új pszichológiai és pszichoterápiás vizsgálati módszer és gyógymód, a pszichoanalízis tényein alapul, amit, ahogy az köztudomású, S. Freud professzornak köszönhetünk.¹

A pszichoanalízist eredetileg hipnotizált neurotikus pácienseken alkalmazták. Miután a szokásos módszerekkel alvást idéztek elő, a hipnotikus hipermnéziát – az emlékezet erejének ezen állapotra jellemző megnövekedését – használták fel arra, hogy felélesszék azokat az aktív, ám tudattalan

* Ferenczi Sándornak magyarul – most először – közreadott írása eredetileg csak 1912-ben, Londonban jelent meg a *Transaction of the Psycho-Medical Society* kiadványában (Vol. III. Part IV pp. 3-11.), A. Newbold fordításában. Az írás feltehetően Ferenczinek az 1911. február 12-én a budapesti Orvosi Körben tartott előadásának egy népszerűsítő változata, amely a *Gyógyászatban* 1910-ben „A hipnózis és szuggesztió psycho-analyse” címmel megjelent írására épült, és amelyet a *Zentralblatt*nak szánt (lásd Freud-Ferenczi levelezés I/1. kötet 375-376). Németül azonban nem jelent meg. Az angol változattal kapcsolatban Ferenczi 1912. ápr. 25-én Freudhoz írt levelében így ír: „A Society for Psychical Research felkért, írjak cikket a *Proceedings* számára. »A hipnózis és a szuggesztió új felfogása« című írást adom nekik.” Azonban a Society for Psychical Research visszautasítja a „hipnózis-tanulmányt”, amit ezután Ferenczi átenged a »Psycho-Medical Society«-nak (lásd Ferenczi Freudhoz, 1912. okt. 28., *Levelezés* I/2. kötet, 84.; 143.; 146.). Az angol változat megjelenéséről Ferenczi az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*ben (1913 [1], S. 94.) számol be, egy mindössze négy soros autoreferátumban.

Az írás – ahogy ezt korábban véltük – nem azonos a „Szuggesztió és pszichoanalízis” c. írással. A Bálint Mihály szerkesztette, legutóbb a *Schriften zur Psychoanalyse* II. kötetében megjelent Ferenczi-bibliográfiai összeállítás, és a *Thalassa* egy korábbi számában megjelent, utóbb említett írás jegyzetében (*Thalassa*, 2006, 2-3: 187. oldal), e két írás azonosságára vonatkozó adat téves.

A jelen közlésben a jegyzetek a tanulmány végére kerültek, a szerkesztői és fordítói kiegészítések szögletes zárójelben vannak feltüntetve. (A szerk.)

emlékeket², amelyek a hisztériás tünetek gyökerei, és az így szerzett tudást ezen állapotok gyógyításában alkalmazzák.

Dr. Freudnak később sikerült egy módszert, a „szabad asszociáció” módszerét kifejlesztenie, amely lehetővé tette, hogy pszichoanalízist végezzen éber állapotban is, függetlenül a hipnózistól. Ám be kell látni, hogy a pszichoanalízis sokat köszönhet a hipnózisnak, nemcsak azért mert a kezdeteket jelentette, hanem mert alapvető elméletek, mint például a tudattalan lelkiállapotok elmélete, eredtek belőle.

A két tudományág közötti kapcsolat nem bizonyult hosszú életűnek, és a pszichoanalízis hamarosan készen állt arra, hogy visszafizesse tartozását a hipnotikus kísérletezésnek, mégpedig azáltal, hogy a tudattalan tartalmáról és lelki mechanizmusairól szerzett ismereteit a szuggesztív és hipnotikus lelki folyamatok magyarázatára alkalmazza. Az első lépést ebben az irányba maga Freud tette meg, egy rövid megjegyzéssel a „*Három értekezés a szexualitás elméletéről*” című munkájában (18. megjegyzés, 54. o.).³ Ebben azt a véleményét fejezte ki, hogy „a hipnózis lényege a libidónak a hipnotizáló személyhez való tudattalan rögzítődésében keresendő (melyet a nemi ösztön mazochisztikus összetevője hoz létre).⁴

Az ebben a témában végzett későbbi kutatásokban teljes egészében igazolni tudtam Freud ezen elképzelését, és számos tekintetben ki is tudtam egészíteni.⁵ Célom, hogy ebben a cikkben felvázoljam e kutatás legfőbb eredményeit.

A hipnózis tudományos magyarázatára irányuló korábbi próbálkozások helytelenek voltak. Charcot elmélete, miszerint a hipnotikus kísérletekben alkalmazott szenzoros ingerlés (a fejbőr dörzsölése, fénylő tárgyak optikai fixációja, monoton akusztikus hatások) „reflektorikus” hipnózist hoz létre, valójában nem magyarázat. Csupán a tények leírása és a „reflex” szó fiziológiai felfogása, amely semmilyen módon nem igazolt. A „reflex” hasonló módon jól alkalmazható a legbonyolultabb pszichés jelenségek magyarázatára is. Haladást jelentett azonban Liébeault és Bernheim álláspontja, miszerint minden hipnózis szuggesztíó következtében áll elő, mégpedig az alvás képzetének szuggesztíójával. Janet is azon a véleményen van, hogy a szuggesztíó disszociációhoz vezet a „médiüm” elméjében, amellyel a szuggeráló hatalmat szerez a médiüm személyiségének egy, az énről lehasadt része felett.

Ezen elméletalkotók mindegyike abba a hibába esik, hogy egy ismeretlen jelenséget (hipnózis) egy másik ismeretlen jelenséggel (szuggesztíó) próbál magyarázni. Mindegyik igen helytelen magyarázatot ad a „disszociáció” okára, és míg túlbecsülik a szuggeráló hatását, túl kevésbé veszik figyelembe a hipnotizált „médiümök” igen változatos személyiségét.

A pszichoanalitikus vizsgálódások határozottan igazolják, hogy a hipnotizőr erőfeszítései nem szükségszerűen hozzák létre a „disszociáció állapotát” a médiumban. Bizonyos értelemben minden egyén elméje állandóan „diszszociált”,

mivel a tudatos lelki folyamatok egyidőben zajlanak a tudattalanokkal. Ezért könnyen feltételezhető, hogy egy sajátos disszociáció, azaz a médium bizonyos tudattalan törekvéseinek állandó jelenléte szükséges feltétele a szuggesztív (és hipnotikus) folyamatok létrejöttének. Más szóval a munka legnagyobb részét nem a hipnotizőr vagy a szuggeráló végzi el, hanem az egyén maga, akit ez idáig tévesen tekintettek a „szuggesztív” módszerek tárgyának. Eszerint a „médium” tudattalan mentális ereje valóban aktív, míg a korábban mindenhatónak vélt hipnotizőrnek most meg kell elégednie a médium által használt tárgy szerepével, mely tudattalanjának egyéni és időleges hajlamai szerint alakul.

A pszichoanalízisnek valóban sikerült megmutatnia, hogy érzések és elképzelések komplexusai léteznek a tudattalanban, amelyek magyarázzák egyes emberek hipnózisra vagy szuggesztióra való fogékonyságát.

Freud és követői vizsgálódásai igazolták, hogy azon lelki törekvések, melyek hasznavehetetlennek vagy értelmetlennek bizonyultak az egyéni fejlődés szempontjából eltűnhetnek a tudatosságból, ám nem vesznek el. Csupán távol vannak tartva a tudatos mentális aktivitástól és annak lehetőségétől, hogy vélekedésekben és cselekedetekben nyilvánuljanak meg: ahogyan Freud mondja, ki vannak szorítva a tudatból. De még a normális személyekben is újra megjelenhetnek bizonyos feltételek között, például akkor, ha a figyelem elterelődik (a véletlen vagy „tünet-cselekvések” által), a szenvedélyes izgatottság körülményei között, az álmokban, amelyekben a morális cenzúra kevésbé működik, a szellemes megjegyzésekben és a „szabad asszociációban”, amelyben a szándékos gondolkodás készakarva akadályozott. A fejlődés során legerősebben elfojtott gyermeki impulzusok a következők: a naiv infantilis elbizakodottság, a gyermeki kegyetlenség, és minden lehetséges dolog, akár a „legpiszkosabbak” megszigorításában és megigzálásában lelt feltűnő élvezet. A gyermek e rossz szokások felett különböző módokon győzedelmeskedhet. Reakció képzeteket (mint például a szégyen, undor, erkölcsi helytelenítés) fejleszthet ki velük szemben, amelyek féken tartják e hasznavehetetlen törekvéseket, vagy egyszerűen a tudattalanba szorítja őket, ahol változatlanul fennmaradnak, és ahonnan alkalmanként felszínre bukkanhatnak mint beteges vágyak. Rendszerint a gyermek mindkét úton megpróbál megnyugvást találni.

Érdemes megjegyezni, hogy a gyermek normális lelki fejlődésben van egy szakasz, amelyet nem jellemez makacsság, engedetlenség, önfejűség és önállóság, hanem a nyomasztó vágy a vakhitre, a kritika nélküli engedelmeskedésre és a magasabb hatalomnak való alávetettségre. A hatalom, amelynek a gyermek először hódol be oly nagy hevességgel mindig a szülei hatalma (vagy azon személyeké, akiknek hatalma van felette), ezen odaadás mozgatórugója pedig erős vágya, hogy elnyerje szeretetüket. A gyermek önként és vakon engedelmeskedik anyjának, mivel tudja, hogy meg lesz jutalmazva, de ugyancsak öröm számára, hogy engedelmeskedjen tekintélyt parancsoló apjának, és így elkerülje a

büntetést. (Gyönyörködteti az ilyen tekintélyes és szigorú apának való alávetettség, azt remélve, hogy egy nap örökölni fogja a hatalmát.)

Ha ez a gyermeki alávetettség a fent említett gátolt és láthatatlan vágyak egyikével keveredik, és azzal fenyeget, hogy olyan magatartásokhoz vezet, amelyeket a szülők helytelenítenének, akkor az alávetettség iránti vágy részben szublimálódik, részben elfojtódik vagy lappangó lesz. A gyermek spirituális formába önti azt, mennyei lényvé (mint vallás), magasabb hatalommá (mint hűség), papokká, tanárokká, nemzeti hőökké, kitűnő tudósokká változtatja, akiket lelkesen imád a fiatalság, és akiknek hajlamos vakon engedelmeskedni. A felnőttek politikai fanatizmusának nagy része ugyanebből a forrásból ered, és eredetileg valamely pártvezető istenítésére vezethető vissza.

Az engedelmességre való hajlam nem csupán ily módon meghatározott. Egy része gyermeki szinten marad, és gyakran szolgál magyarázatul arra, ha a józan ész háttérbe szorítják az érzelmek. A nyájasság, amely némiképpen emlékeztet a csecsemőkorban kapott gyengéd ápolásra, túlságosan befolyásolhatóvá és engedelkennyé tehet minket. Másfelől egy fontos és tekintélyt keltő egyén elbátortalaníthat minket, elveheti ellenállásunkat és függetlenségünket, arra kényszeríthet minket, hogy úgy viselkedjünk, ahogy ő akarja, és ránkeröltheti nézeteit.

Sokan tudattalanul bátortalan gyermekekre emlékeztetnek, akiknek a kedvesség bátorságot kölcsönöz, akiket a hatalom megijeszt, és hajlamosak arra, hogy engedelmeskedjenek az e tulajdonságokkal bíró embertársaiknak, mégpedig ugyanazzal a szolgálatkészséggel, amellyel korábban a szüleik felé mutattak. Ez a szolgálatkészség nem *tudatos* és a *kényszer* álcája mögé bújhat.

A *szuggerálhatóság* tehát valójában tudattalan vágy, amely a vakhitben és a kritika nélküli engedelmességben gyökerezik, amelyet a szeretet bátorít, a tekintélyt parancsoló megjelenés pedig elbátortalanít, olyan vélekedésekkel és cselekedetekkel kísérve, amelyekre könnyedén hat mindkettő: röviden tehát az infantilizmus töredéke. Hozzá kell tennünk, hogy a felnőttekben – mint a gyermekben – az engedelmesség mozgatórugója a szeretet iránti vágy; a szuggerálhatóság mögött más szóval a pszichoanalízis mindig a szuggeráló személy iránti libidonózus impulzív érzéseket azonosítja.

A definíció és a szuggerálhatóság genealógiája után könnyen észrevehető, hogy a *hipnózis* a mesterségesen felfokozott szuggerálhatóság egy formája.⁶ Tapasztalt hipnotizőrök egyhangúan állítják, hogy számos külső és belső sajátosság feltétlenül szükséges e szakmához. (Tulajdonképpen csak külsők, mivel a „belső” is csak külső látható jelekben, a viselkedésben és a beszédben fejeződik ki.)

Nagyon megkönnyíti a hipnózist a hipnotizőr imponáló megjelenése. A hosszú fekete szakáll, a hatalmas termet, a sűrű szemöldök, az átható pillantás és a szigorú, de bizalomgerjesztő arckifejezés mind olyan sajátosságok, amelyek

jelentős mértékben segítik a hipnotizőr munkáját. Általánosan elismert, hogy a hipnózis sikerét elősegíti a hipnotizőr magabiztos fellépése, régebbi sikereinek híre, és a nagy tisztelet, amely őt, mint hírneves tudóst körülveszi. A hipnotizőr magasabb társadalmi helyzete ugyancsak segíti a hipnotikus állapot létrejöttét.⁷

Hipnotizálásnál határozottsággal és oly biztosan kell parancsolni tudni, hogy a médiumnak eszébe se juthasson valamiféle ellentmondás. A hipnózis ezen fajtájának végllete az, amikor rákiáltással megijesztéssel idézik elő a „megriasztási hipnózist”, amelynek létrehozásánál a hang szigorúsága mellett az eltorzult arckifejezés s az ökölbe szorított kezek is segédeszközök lehetnek. Ennek a megriasztásnak az arra diszponált egyén rögtöni ijedtségi bénulása, katalepsziaja lehet a következménye.

Van azonban az elaltatásnak egy egészen más módja is, amelynek kellékei: félsötét szoba, teljes csend, barátságos, gyengéd rábeszélés monoton, könnyedén melodikus szavakkal; ugyancsak segítség lehet a páciens hajának, homlokának és kezeinek gyengéd simogatása.

Általánosságban elmondhatjuk tehát, hogy kétféle út áll rendelkezésünkre a hipnózis létrehozására, vagyis hogy olyan állapotba hozzuk a páciens, amelyben vakon hisz és engedelmesedik: a félelem és a szeretet. Ami azt illeti a tudomány előtti idők hivatásos hipnotizőrei hogy könnyen kezelhetővé tegyék pácienseiket a félelem és a szeretet ugyanazon összefüggéseinek vették hasznát, amelyek mindig is léteztek a szülő és a gyermek között. Az imponáló külsejű hipnotizőr, aki megijesztéssel, megrohanással hipnotizál, bizonyára nagyon hasonlít a képhez, amely a gyermek lelkébe a szigorú, mindenható apáról bevésődött, kinek hinni, kinek engedelmeskedni, példáját követni a leghőbb vágya minden gyermeknek. És az enyhén simogató kéz, a kellemes, monoton, álomba ringató szavak vajon nem megismétlődései-e ezek azoknak a jeleneleknek, amelyek a gyermek és gyengéd, altató dalokat dúdoló vagy mesélgető anyja között oly sokszor lejátszódtak?

Meg tudjuk különböztetni tehát az *apai* és az *anyai* hipnózist és be tudjuk bizonyítani, hogy a hipnotikus állapot különösen alkalmas arra, hogy felidézze a gyermekkori fantáziáit és felébressze a lappangó emlékeket, melyek a gyermekkori engedelmeség időszakához fűződnek. A látszólag külső ingerlés útján ható elaltatási eszközök (fénylő tárgynak a páciens szeme elé, ketyegő órának a fülhöz tartása) éppen azok, amelyekkel annakidején először sikerült a pólyás gyermek figyelmét lekötöni. Következésképpen e külső ingerek is fölötte alkalmasak arra, hogy gyermekkori emlékeket és érzelmeket idézzenek fel.⁸

Véleményünk szerint a hipnotizálás a belső helyreállítása azon feltételeknek, amelyek között a vak hit és engedelmeskedés vágya – a szülő iránt érzett infantilis szeretet és félelem maradványa – áthelyeződik a hipnotizőr személyére és manifesztté válik. Noha e vágy általában mindenkinben jelen van, többnyire tudattalan vagy lappangó.

A hipnózis e természetről vallott nézeteimet azon páciensek pszichoanalitikus tanulmányozásának köszönhetem, akiket korábban hipnózissal kezeltem. Korábban rendszeresen hipnotizáltam egy személyt hisztériás fóbia miatt, és átmenetileg meggyógyítottam. Később visszaesett, és pszichoanalízisnek vetettem alá, amely során kiderült, hogy a hipnotikus kezelés alatt heves szerelembe esett orvosával. Úgy képzelte, hogy kedves szavai (anyai hipnózis) visszahozták neki az imádott anyát.

Számos korábban hipnotizált páciensemnél az utólagos analízis egyértelműen igazolta, hogy szuggerálhatóságuk és arra való hajlandóságuk, hogy hangom minden szigorú rezdülésére (apai hipnózis) vakon engedelmessé válnak, azon tudattalan benyomások származékai voltak, amelyek a szigorú, ám szeretett apától származtak.

Azon személyek esetében azonban, akik „rossz médiumnak” bizonyultak, lehetséges volt analitikusan bizonyítani, hogy még gyermekként önfejték és dacosak voltak szüleikkel szemben, vagy más körülmények megakadályozták a látens mazochisztikus fixáció (szuggerálhatóság) létrejöttét.⁹

A szuggerálható emberek azon figyelemreméltó sajátossága, hogy bizonyos procedúrák elvégzése után aludni mennek anélkül, hogy bárki így parancsolta volna, a gyermekkorukban felettük hatalommal bírók lefekvés idején adott parancsiból származik (legalábbis részben). A szülők parancsa, hogy „menj az ágyba” vagy „menj aludni”, akár kedvesen, akár szigorúan hangzott el, szuggesztíven hatott, és mintegy „poszt-hipnotikus” hatást gyakorolt a gyermekekre. A felnőtt mielőtt aludni megy, még mindig ismétli a gyermekkorban kapott utasítást, ám (Liébeault szerint) auto-szuggesztív formájában. Így annak kijelentése, hogy „Most aludni megyek” létrehozza ezt az állapotot, még akkor is, ha nincs jelen fáradtság és álomosság. A hipnábilis embereknél különösen könnyű működésbe hozni ezt az *auto-szuggesztív* mechanizmust; néha csupán a hipnotizőr szigorú tekintete vagy szelíd utasítása is elegendő lehet.

Véleményünk szerint a hipnotizőr csupán *felszabadítja* a hipnotikus megnyilvánulásokat, míg a szuggesztív – és a hipnotikus jelenség – létrejöttének legfontosabb feltételei auto-szuggesztív mechanizmusokban, vagyis a médium lelki életében keresendők, és pszichoanalitikus szempontból nem tekinthetők másnak, mint az áhítatos szeretet egy formájának.

Az orvos azért különösen alkalmas arra, hogy hipnotikus hatásokat keltsen, mivel gyógyítóként kivételes szerepet játszik a gyermek lelki életében. Az orvos, aki tud mindent, egyike azon fontos egyéneknek, akiben vakon megbíznak; ez eredetileg a szülőkre vezethető vissza. Még intelligens szülők is hajlamosak arra, hogy misztikus erőt tulajdonítsanak az orvosnak; hogy úgy tekintsenek rá, mint a „megmentőjünkre”, és nem mint a természet törvényeinek alávetett szolgálatjára. Ezért az orvos rendkívül megnyugtató hatással van páciensére; sikerének titka igen nagymértékben a szuggesztív.

Végül igazat kell adnom Charcot-nak azon kijelentését illetően, hogy a *hipnózis mesterséges hisztéria*. A hisztériás tünetek hátterében a pszichoanalízis mindenhol igazolta azon infantilis és tudattalan szexuális vágyak és az elfojtás azon mechanizmusai létét, amelyeket itt a hipnózis és szuggesztió magyarázata során leírtunk. Továbbá a hipnózisban létrejövő izgatottság és bénulás motoros, szenzoros és lelki jelenségeinek összehasonlítása a hisztéria tüneteivel a kettő természetének hasonlóságára utal. Ennek nem mond ellent az a tény, hogy oly sok „egészséges” személy hipnotizálható, mivel igazolható, hogy neurotikus zavarok minden mentálisan egészséges embernél léteznek.

A hisztériás automatizmusok számos esetében ki tudtam mutatni az analízis segítségével, hogy a tünetek gyermekkorban kapott parancsoknak feleltek meg. Például egy hisztériás páciens belső hangok kényszerítettek arra, hogy hagyja el az ágyát minden este és alvó állapotban bizonyos tevékenységeket végezzen. Kiderült, hogy ezek a hangok apjának ismételt utasításai voltak, amelyeket húsz évvel azelőtt, gyermekkorában adott neki. Következésképpen apja szuggesztiói egész életén át fennmaradtak auto-szuggesztióként és holdkóros (valamint más hisztériás) jelenségekhez vezettek.

A szuggesztió és a hipnózis természetéről itt közölt elképzeléseket megjelenésük (1909) óta számos kutató megerősítette, többek között a következő tanulmányokban:

Prof. Jones, E. (Toronto), „The Action of Suggestion in Psychotherapy,” *The Journal of Abnormal Psychology*, Dec., 1910.

Prof. Morichau-Beauchamp, M. (Poitiers), „Le rapport affectif dans la cure the psychonévroses,” *Gazette des Hopitaux*, 1911. No. 129.

Prof. Claparède, E. (Geneva), „Interprétation psychologique de l’hypnose,” *Journal für Psychologie und Neurologie*, 1911. (Az Orvosi Pszichológia Nemzetközi Társaságának kongresszusán elhangzott beszámoló.)

Gyimesi Júlia fordítása

JEGYZETEK

¹ A pszichológia ezen ágának kiindulópontja (a bécsi) Dr. Breuer egy hisztériás páciensén tett megfigyelése volt. Valódi tudományos alapja és kidolgozása azonban a Bécsi Egyetem professzorának, Dr. Freudnak köszönhető. Követői, akik megalapították a „Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületet”, évről-évre gyarapodnak. A pszichoanalízis eredményei megtalálhatók Freud eredeti munkáiban (Bécsben F. Deuticke, Berlinben S. Karger jelentette meg azokat), valamint a következő tudományos folyóira-

tokban: 1. *Schriften zur angewanten Seelenkunde* (Deuticke, Bécs); 2. *Jahrbuch für psycho-analytische und psychopathologische Forschungen* (Deuticke, Bécs); 3. *Zentralblatt für Psycho-analyse* (Bergmann, Wiesbaden); 4. „*Imago*” *Zeitschrift für die Anwendung der Psycho-analyse auf die Geisteswissenschaften* (H. Heller, Bécs); 5. *Diskussionen der Wiener Psycho-analytischen Vereinigung* (Bergmann, Wiesbaden). Freud analitikus tanulmányainak egy sorozata angolul is megjelent (S. Freud: *Selected Papers on Hysteria and other Neuroses*. Fordította: A. A. Brill, New York. Freud Álomfejtésének angol fordítása hamarosan megjelenik.

² Lásd Freud Professzor cikkét „A Note on the Unconscious in Psycho-Analysis” in: *Proceedings of the Society for Psychological Research*, LXVI. rész. [Magyarul: „Megjegyzések a nem-tudatos fogalmáról a pszichoanalízisben”]

³ [Sigmund, Freud (1995): Három értekezés a szexualitás elméletéről. In: Erős Ferenc (szerk.): *Sigmund Freud művei IV. A szexuális élet pszichológiája*. Budapest, Cserépfalvi Kiadó (A ford.).]

⁴ A mazochizmus (mely a regényíró von Sacher-Masoch által bemutatott karaktertípusokról kapta nevét) egy szexuális rendellenesség, amelyben a kielégülés nem a normális módon, hanem mentális és fizikai fájdalmak, valamint az alárendeltség érzései által történik. Csírája normál szexuális élet összetevői között is megtalálható.

⁵ S. Ferenczi, „Introjektion und Übertragung” [Introjekció és magábavetítés] (II. „Die Rolle der Übertragung bei der Hypnose und bei der Suggestion” [Az áttétel és a hipnózis szerepe a szugesztióban] *Jahrbuch f. psycho-analyt. und psycho-path. Forschungen*, [1909] 1. évfolyam 435. oldal. [Magyarul: „A hipnózis és suggestió psychoanalysis” címmel *Gyógyászat*, 50, (1910. november 6.), 45: 756-757. és (november 13.) 46: 775-781.; Ugyanez az írás később, 1912-ben „A hipnotikus hatások lelki elemzése” címmel jelent meg Ferenczi *Lelki problémák a pszichoanalízis megvilágításában* című második gyűjteményes kötetében. Ugyanebben a kötetben jelent meg a „Szuggestió és pszichoanalízis” című írása is. (A szerk.)]

⁶ [A továbbiakban Ferenczi „A hipnotikus hatások lelki elemzése” című tanulmányának egy részletét közli, a szóhasználat és a mondat szerkezet azonban időnként eltér az eredetitől. Mivel azonban a szövegrész általánosságban megfelel „A hipnotikus hatások lelki elemzésé”-ben közölteknek, a fordítást, ahol lehetséges volt, ahhoz igazítottam (A ford.).]

⁷ Katonakoromban tanúja voltam, amint egy közkatona tisztjének parancsára egy pillanat alatt elaludt. Olyan volt, mint a villám. Első hipnotizálási kísérleteim, melyeket mint diák, apám könyvesboltjában alkalmazott inasokon végeztem, kivétel nélkül sikerültek; későbbi eredményeimről már korántsem mondhatom ugyanezt; igaz, hogy ekkor már hiányzott belőlem az az abszolút önbizalom, amelyet csak a tudatlanság kölcsönözhetett nekem.

⁸ [A továbbiakban a szerző már nem „A hipnotikus hatások lelki elemzése”-t idézi, noha mondanivalója nagyrészt megegyezik az abban foglaltakkal (A ford.).]

⁹ Ezen esetek részleteit a cikk elején idézett munkámban találják meg az érdeklődők.